

ДОДАТОК

Концепція створення державного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр» (проект)

Проект було представлено В. Нахмановичем під час конференції, виправлено і доповнено за наслідками наступного обговорення.

В основу концепції створення заповідника «Бабин Яр» покладено послідовність взаємоузгоджених і взаємодоповнюючих один одного заходів, підпорядкованих створенню цілісного меморіального комплексу, метою якого є шанування трагічних подій, що відбувалися в минулому на його території.

Концепція передбачає розв'язання ряду проблем, які можуть негативно позначитися на процесі створення заповідника та його майбутньому функціонуванні. До таких проблем належать:

– суперечливі і полемічні погляди на чисельність та етносоціальний стан загиблих, на ідентифікацію безпосередніх виконавців розстрілів (приміром, щодо участі в акціях так званої української поліції, в т.ч. оунівців з Буковинського куреня), на визнання території Бабиного Яру місцем поховання у зв'язку із тим, що трупи розстріляних були нацистами знищені шляхом спалення напередодні визволення Києва радянськими військами;

– відсутність суспільного консенсусу щодо символічного значення Бабиного Яру, намагання окремих представників різних етнічних і конфесійних спільнот, громадських і політичних організацій утвердити суспільне сприйняття Бабиного Яру як символу винятково «власної» трагедії, тобто намагання односторонніми діями увічнити пам'ять тільки про «своїх» загиблих;

– загроза історичному ландшафту Бабиного Яру внаслідок його хаотичної забудови, здійснюваної різними комунальними, комерційними та громадськими структурами.

Концепція передбачає створення заповідника у три етапи.

Перший етап – підготовка і прийняття урядової постанови про створення історико-меморіального заповідника «Бабин Яр», затвердження Положення про заповідник, переліку об'єктів, що входять до його складу, меж та зон охорони, розроблення генерального плану розвитку заповідника, передача у державну власність комплексу пам'яток в урочищі Бабин Яр та інших об'єктів, необхідних для функціонування заповідника.

Другий етап – завершення, відповідно до урядової постанови, комплексу належних історичних і соціологічних досліджень, що мають стати фактологічною та методологічною основою концепції діяльності заповідника.

Третій етап – проведення конкурсу на кращий проект концепції історико-меморіального комплексу і Музею Бабиного Яру, його громадське обговорення і затвердження на урядовому рівні, практичне втілення проекту.

Перший етап передбачає здійснення наступних заходів:

- окреслення меж майбутнього заповідника, а також територій, які потребують опіки з його боку;
- створення переліку історичних споруд та пам'яток культури, які мають перейти у власність заповідника або потребують опіки з його боку;
- визначення будівель або ділянок, які можуть бути використані для спорудження у подальшому Музею Бабиного Яру;
- визначення переліку пам'ятників і пам'ятних знаків, які мають перейти у власність заповідника;
- припинення в межах майбутнього заповідника будь-якої нової за будови і встановлення нових пам'ятників і пам'ятних знаків;
- прийняття урядової постанови щодо затвердження концепції створення заповідника.

На другому етапі мають бути здійснені наступні кроки:

- створення тимчасової експозиції Музею Бабиного Яру;
- передача у власність заповідника споруди, на місці якої можливе у подальшому створення повноцінного національного музею;
- знесення зазначеної споруди і підготовка ділянки для будівництва музею;
- ліквідація недобудованих споруд на території заповідника;
- виведення за межі заповідника непрофільних об'єктів.

Третій (завершальний) етап включатиме наступні заходи:

- проведення відкритого архітектурного конкурсу проектів Національного меморіального комплексу «Бабин Яр» і Музею Бабиного Яру;
- погодження з окремими національними і релігійними громадами питання про заміну окремих пам'яток, які не будуть вписуватися у концепцію проекту-переможця;
- затвердження на урядовому рівні рішення журі конкурсу;
- створення фонду для збирання державних і громадських коштів для реалізації проекту-переможця;
- практична реалізація проекту.

Здійснення першого етапу реалізації концепції створення заповідника ґрунтується на результатах дослідницької роботи, проведеної з ініціативи громадських організацій, науковими і культурними установами, насамперед у визначених ними історичних пластах, які мають знайти своє відображення у концепції заповідника. Такими пластами вважаються наступні:

1. Пласти подій, які безпосередньо пов'язані з Бабиным Яром:

1) Масове знищення київських євреїв 29–30 вересня 1941 р. – провідна подія, завдяки якій Бабин Яр став світовим символом Голокосту.

2) Знищення євреїв і ромів, заручників і душевнохворих, комуністів і націоналістів, підпільників і військовополонених протягом окупації Києва у 1941–1943 рр. – події, які надали Бабиному Яру статусу символу нацистського терору в Україні.

3) Повоєнні намагання знищити Бабин Яр, Куренівська катастрофа 1961 р., забудова кладовищ, боротьба за увічнення пам'яті жертв тоталітарних режимів, боротьба радянських дисидентів за історичну правду про Бабин Яр, кроки радянської держави в цьому напрямі – події, які надали Бабиному Яру статусу символу боротьби з радянським режимом.

2. Пласти подій, які мають асоціативний або причинно-наслідковий зв'язок з першим комплексом:

1) Голодомор, який для України є подією, рівнозначною Голокосту.

2) Радянський терор 1920–1950-х років, який для України є символом антилюдяного характеру тоталітаризму.

3) Перша світова війна, революція, громадянська війна і поразка Визвольних змагань – події, внаслідок яких виникли передумови для встановлення нацистського і радянського тоталітарних режимів і проведення ними антинародної політики.

Основоположний принцип концепції створення заповідника – корелювання історичних пластів із територіальними пластами, які потребують окреслення та охорони:

1) Майже знищений на сьогодні комплекс поховань, який можна вважати «Лук'янівським некрополем» – Кирилівські кургани, Кирилівське, Лук'янівське, Братське православні, Єврейське, Караїмське, Магометанське кладовища.

2) Шлях євреїв від місця збору до місця страти 29 вересня 1941 р.

3) Місця розстрілів і знищення трупів у 1941–1943 рр. (включно з Сирецьким концтабором і психіатричною лікарнею ім. Павлова).

4) Поховання жертв війни (Військове кладовище, кладовище німецьких військовополонених).

5) Територія замиву яру і сходу селю під час Куренівської трагедії 1961 року.

З погляду меморіального наповнення, об'єкти, що мають увійти до складу заповідника, поділяються на такі, що потрапляють у його межі, та такі, що залишаються поза межами заповідника, але вже позначені або мають бути в подальшому позначені відповідними пам'ятними знаками (див. план-схему заповідника «Бабин Яр»¹). До таких належать:

Територіальні комплекси

№	Історичний об'єкт	Сучасна територія
---	-------------------	-------------------

а. Територіальні комплекси, які мають потрапити у межі заповідника:

1	Бабин Яр (майже знищений): зона розстрілів у 1941–1943 рр.; зона наміву і прориву пульпи під час катастрофи 1961 р.	Парк біля меморіалу «Бабин Яр» (між вул. Дорогожицькою, О. Теліги, Мельникова і Оранжерейною), Парк Шевченківського району «Бабин Яр» (вул. О. Теліги (парний бік від вул. Мельникова до Київської міської клінічної психоневрологічної лікарні № 1))
2	Місце знищення хворих психіатричної лікарні ім. І. Павлова	Кирилівський гай (вул. Герцена, Врубелівський узвіз)
3	Кирилівські кургани	Там само

¹ Через занадто великий розмір план-схема не друкується. З нею можна ознайомитися на сайті Громадського комітету «Бабин Яр»: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/preserve/art00029.html>.

4	Кирилівське православне кладовище (майже знищене)	Там само
5	Єврейське кладовище (майже знищене) з колишніми похованнями жертв погромів початку ХХ ст.	Вздовж вул. Мельникова (парний бік), ділянки комплексів Державного архіву Київської області, телецентру та спорткомплексу «Авангард»
6	Караїмське кладовище (знищене)	Вглиб від вул. Мельникова (парний бік), у межах ділянок автозаправочних станцій
7	Магометанське кладовище (знищене)	Вглиб від вул. Мельникова (парний бік), у межах ділянки електропідстанції
8	Військове кладовище	Між вул. Дорогожицькою, Сім'ї Хохлових і Мельникова
9	Кладовище німецьких військовополонених (сучасна реконструкція)	Між вул. Ризькою і Щусева, в кінці забудови

б. Територіальні комплекси, які залишаються за межами заповідника, але позначені або мають бути позначені:

10	Лук'янівське православне кладовище з похованнями жертв Визвольних змагань та радянських репресій	Державний історико-меморіальний Лук'янівський заповідник (між вул. Дорогожицькою, Оранжерейною і Дегтярівською)
11	Братське кладовище (знищене) з колишніми похованнями жертв Першої світової та громадянської війн і жертв Голодомору	Ділянка телевежі (між вул. Дорогожицькою, Оранжерейною і Мельникова)
12	Відділення табору для військовополонених на стадіоні «Зеніт», у якому тримали євреїв (військовополонених і заручників), політкомісарів і комуністів (військовополонених) і з якого їх вивозили на розстріл до Бабиного Яру, починаючи з 27 вересня 1941 р.	Стадіон «Старт», вул. Маршала Рибалка
13	Шлях євреїв до Бабиного Яру 29 вересня 1941 р., у т.ч.:	Від Лук'янівської площі вул. Мельникова, Сім'ї Хохлових, Дорогожицькою до рогу з вул. Оранжерейною
	Місце збору євреїв за наказом 29 вересня 1941 р.	Ріг вул. Мельникова і Дегтярівської (Лук'янівська площа)
	Місце розташування першого дротяного загородження на шляху євреїв	Вул. Мельникова (напроти входу до Київського інституту міжнародних відносин)

	Місце, де у євреїв відбирали документи, гроші, коштовності, хутровий одяг, т. ін.	Вул. Сім'ї Хохлових (територія Військового кладовища)
	Місце, де євреїв проганяли крізь стрій есесівців з собаками	Ріг вул. Дорогожицької і Оранжерейної (біля монумента)
	Місце де євреїв роздягали перед розстрілом	Вул. Оранжерейна (територія гаражного кооперативу «Автолюбитель»)
14	Протитанковий рів, де у 1941–1942 рр. проводили розстріли	Вздовж вул. Дорогожицької (непарний бік, від Лук'янівського кладовища до вул. Шамрила)
15	Сирецький концентраційний табір (весна 1942 – осінь 1943 рр.), табір німецьких військовополонених (друга пол. 1940-х рр.)	Між вул. О. Теліги, Дорогожицькою–Ризькою, Грекова і Щусєва

Історичні пам'ятки і споруди

№	Назва	Місце розташування
---	-------	--------------------

а. Історичні пам'ятки і споруди, які знаходяться у межах заповідника і мають перейти у його власність:

1	Склеп родини Качковських	Вул. Герцена (Кирилівський гай)
2	Ділянка Єврейського кладовища	Вул. Мельникова (за буд. № 42)
3	Стіна Єврейського кладовища	Вул. Мельникова (вздовж буд. № 38 та за буд. №№ 38–42)
4	Будинок контори Єврейського кладовища, в якому розміщалася казарма команди 1005, якій було доручено спалення трупів у серпні–вересні 1943 р.	Вул. Мельникова, 44 (гуртожиток)
5	Будиночок садівника	Вул. Мельникова, 48б

б. Споруди, які знаходяться поза межами заповідника, не переходять у його власність, але мають бути позначені:

6	Будинки колишніх гаражів танкоремонтного господарства, в яких євреїв тримали перед розстрілом у ніч з 29 на 30 вересня, а також у наступні дні	Вул. Дорогожицька, 2 (магазин «Сільпо»)
7	Трамвайне депо ім. Красіна, яке було знищене під час Куренівської катастрофи 1961 р.	Вул. Фрунзе, 132 (Подільське трамвайне депо)

Пам'ятники і пам'ятні знаки, які мають перейти у власність заповідника

№	Назва	Місце розташування
---	-------	--------------------

а. Пам'ятники і пам'ятні знаки, які знаходяться у межах заповідника:

1	Пам'ятник «Радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської Армії, розстріляним німецькими фашистами у Бабиному Яру»	Між вул. Дорогожицькою, О. Теліги, Мельникова і Оранжерейною
2	Пам'ятний знак «Менора» євреям, розстріляним у Бабиному Яру	Вул. Мельникова (між будинками №№ 42 та 44)
3	Пам'ятний знак «Хрест» членам підпілля ОУН, розстріляним у Бабиному Яру	Між вул. Дорогожицькою, О. Теліги, Мельникова і Оранжерейною
4	Пам'ятний знак «Хрест» священикам, розстріляним у Бабиному Ярі	Вул. Мельникова (за буд. № 42)
5	Пам'ятник дітям, розстріляним у Бабиному Яру	Ріг вул. Мельникова (парний бік) і О. Теліги (біля виходу зі ст. метро «Дорогожичі»)
6	Пам'ятний знак остарбайтерам	Ріг вул. Дорогожицької (парний бік) і Оранжерейної
7	Пам'ятний знак жертвам Курівської катастрофи 1961 р.	Вул. О. Теліги (по парному боку навпроти буд. № 37)
8	Камінь на ознаку спорудження у майбутньому єврейського общинно-культурного центру «Спадщина»	Між вул. Дорогожицькою, О. Теліги, Мельникова і Оранжерейною

б. Пам'ятні знаки, які знаходяться поза межами заповідника:

9	Пам'ятний знак в'язням Сирецького концтабору	Ріг вул. Дорогожицької і Шамрила (Сирецький парк)
10	Пам'ятний знак розстріляним військовополоненим, футболістам київського «Динамо» і мирним громадянам – в'язням Сирецького концтабору	Вул. Грекова, 22а (у дворі)
11	Пам'ятний знак розстріляним пацієнтам психіатричної лікарні ім. І. Павлова	Вул. Фрунзе, 103 (на території Київської міської клінічної психоневрологічної лікарні № 1)

12	Пам'ятний знак фахівцям психіатричної лікарні ім. І. Павлова, які рятували пацієнтів під час нацистської навали	Вул. Фрунзе, 103 (на території Київської міської клінічної психоневрологічної лікарні № 1)
13	Пам'ятна дошка провіднику ОУН, поету О. Ольжичу	Вул. Ольжича, 8
14	Пам'ятний знак жертвам Куренівської катастрофи 1961 р.	Вул. Фрунзе, 132 (біля Подільського трамвайного депо)
15	Пам'ятний знак футболістам київського «Динамо» на місці, де проходив «Матч смерті»	Стадіон «Старт», вул. Маршала Рибалка

Окремим питанням є визначення місця створення Музею Бабиного Яру. Оскільки практично вся територія заповідника є суцільним похованням, то розташування Музею Бабиного Яру передбачається за межами заповідника. Створення Музею передбачається у наступні етапи:

1) Організація тимчасової експозиції у приміщенні колишньої контори єврейського кладовища по вул. Мельникова, 44;

2) Передача у власність заповідника одного з наступних об'єктів, на місці яких можливе у подальшому створення повноцінного національного музею:

1	Будівля колишнього кінотеатру ім. Гагаріна (знаходиться на території, де було розташовано Сирецький концтабір)	вул. Шусева 5, жилий квартал
2	Недобудована споруда басейну	вул. Шамрила (парний бік), Сирецький парк

Після належного узгодження і доопрацювання Концепція має набути статусу основоположного плану здійснення заходів щодо створення історико-меморіального заповідника «Бабин Яр», обов'язкового для дотримання та реалізації усіма державними установами, які будуть визначені до втілення проекту заповідника у життя.